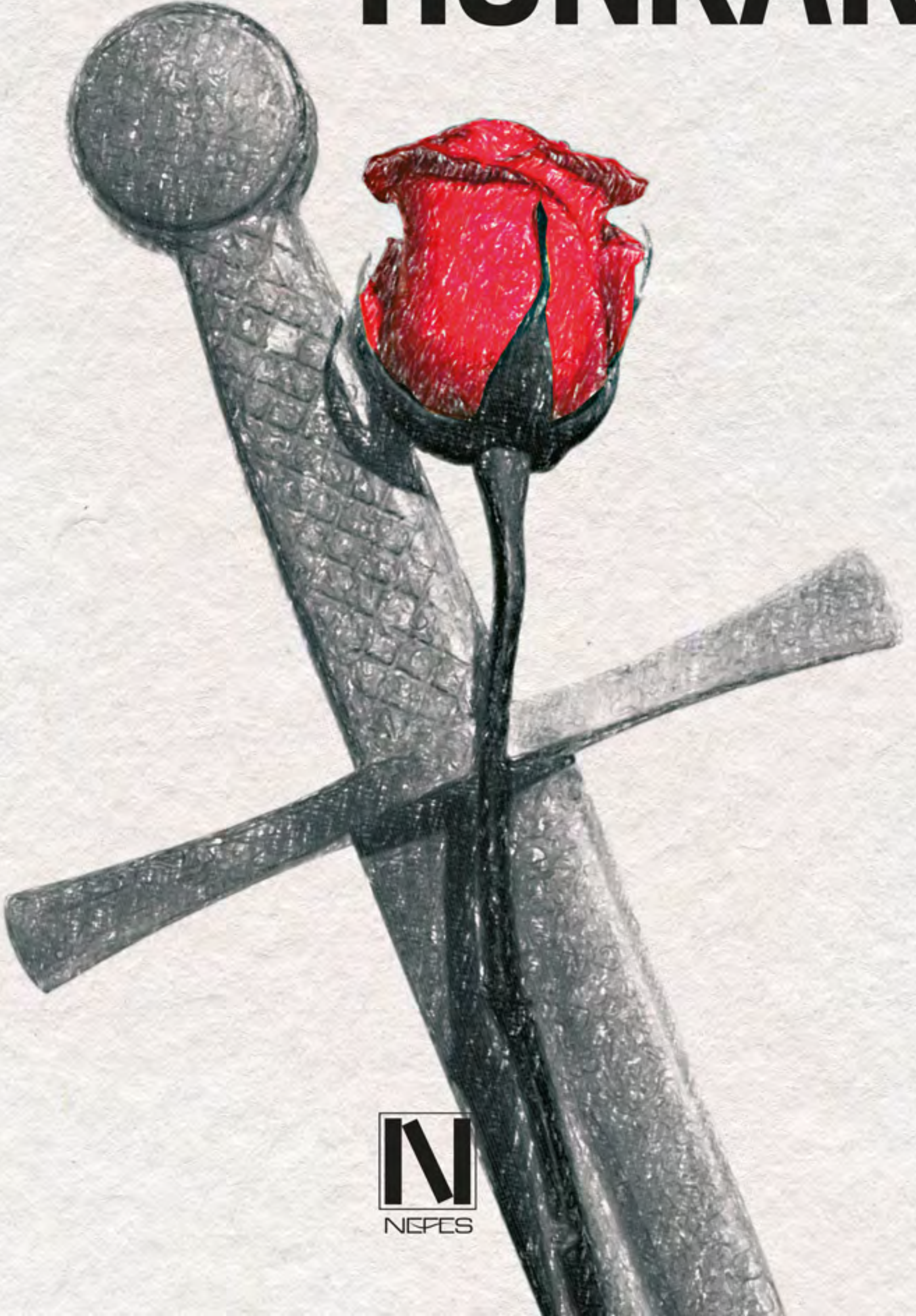

OSMAN NURİ KÜÇÜK

MEVLÂNÂ

ve HÜNKÂR

N
NEFES

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	13
A. Dönemin Siyasî Gelişmeleri	15
B. Moğolların Genel Özellikleri	39
BÖLÜM 1	43
Mevlânâ'nın Yöneticilerle İlişkileri	45
A. Babasının Yöneticilerle İlişkileri	47
B. Mevlânâ'nın Selçuklu Yöneticileriyle İlişkileri.....	57
• Mevlânâ'nın Emîr Pervâne ile İlişkileri	68
• Mevlânâ'nın Diğer Selçuklu İdarecileriyle İlişkileri.....	91
C. Mevlânâ ve Moğollar	117
Sonuç	140
BÖLÜM 2	143
Mevlânâ'nın Moğol Casusu Olduğuna Dair	
Bazı İddiaların Değerlendirilmesi	145
Sonuç	177
KAYNAKÇA	181
GENEL DİZİN	187

ÖNSÖZ

XIII. asır Selçuklu Türkiye'sinde yaşayan Mevlânâ, günümüze mesajını ulaştırmayı başarabilen, İslâm tasavvufunun önemli temsilcilerinden biri kabul edilir.

Fikirleri, halen dünya çapında yankı uyandıran Mevlânâ, içinde yaşadığı toplumu da olumlu yönde derinden etkilemiştir. Ancak bazı araştırmacılar tarafından Mevlânâ'nın tarihsel hüviyetine dair ileri sürülen kimi iddialarda Mevlânâ, Anadolu'da etrafına Moğol propagandası yapan ve bu doğrultuda Moğol yanlısı Selçuklu yöneticilerini destekleyen bir Moğol tarafgiri şeklinde sunulmaya çalışılmaktadır. Kimi zaman da bu iddialar, Mevlânâ'nın şahsiyetini hedef alarak yaşam felsefesinde insan sevgisine büyük önem veren Mevlânâ'yı Anadolu'da Moğollar adına casusluk yapan, bu uğurda gerektiğinde adam öldürten, servet yağmalatan biri olarak nitelermeye çalışılmaktadır.

Aslında sosyal hayatta etkinlik gösteren insanların eleştirilmesi; farklı kültürel arka plan ve bakış açılarına sahip olduğundan ve “değer” paradigmasının oluşumunda farklı kriterler kullanıldığından insan türü için doğal ve kaçınılmaz gözükmektedir. Tarih, din kurucularının ve

bugün isimleri övgüyle anılan büyük devrimcilerin, kâşiflerin dahi hararetili eleştirmenlerini daima barındırmıştır. Ancak sosyal bilimlerde bir şahsiyetin tarihsel portresi tespit edilirken dile getirilen bu iddiaların, sağlam argümanlara dayanması, duygusal ve ideolojik yönlendirmeden arınmış olması gerekir.

Manevi rehberlik vasfıyla Selçuklu Türkiye'sinde önemli etkileri olan Mevlânâ'nın, döneminin gerek aydın, gerekse idarî elitleriyle ilişkisi, sosyolojik yönden kaçınılmaz gözükmektedir. Ancak bu ilişkinin boyutları ve niteliği hakkında kimi zaman anılan türden iddiaların ortaya atılması, bu konuyu, kültür tarihimizde “manevi bir paradigma” haline gelmiş Mevlânâ'nın ve tarihsel boyutunun anlaşılmasındaki işlev açısından önemli kılmaktadır.

Bu kitabın yazılış gayesi, bu konudaki iddiaların sıhhatinin değerlendirilmesidir. Konuyu ele aldığım dönemde konuyla ilgili kasıtlı çarpıtmaların nasıl bu kadar uzun zamandır fütursuz bir şekilde yazıldığına, dillendirildiğine ve bunca yıldır bu çarpıtmalara nasıl cevap verilmediğine hayret etmiştim. Mevlânâ ile ilgili bu tür iddialarda bulunan bazı tarihçiler, olayın kaynağını da güya dipnotlarla referans gösteriyor. Konuya yabancı olan okur, bu iddianın kaynağının iddia edildiği şekilde orada geçtiği zannıyla aldanıyor. Dolayısıyla bu tür kişiler, kendi zihinlerinde konuyu çarpık anladıkları gibi diğer insanları da bu konuda yanlış sevk etmektedirler.

Kaynak olarak verilen referansların aslına gidip oradaki metnin bütününe bakınca konunun kaynağındaki bilginin çarpıtılıp tahrif edilerek alındığı net bir şekilde görül-

mektedir. Dolayısıyla bu çarpıklıkların ortaya konulması gereklidir.

Bu çalışmadaki amacımız; devrinin yöneticileriyle Mevlânâ'nın ilişkilerine dair toplu bir değerlendirme yapabilmek imkânını, konu ile ilgilenen okuyucuya sunabilmektir.

İki bölüm halindeki çalışmamızın birinci bölümünde Mevlânâ'nın Selçuklu yöneticileriyle ilişkileri ve Köseadağ yenilgisinden sonra Selçukluların bağlı bulunduğu Moğollara ilişkin tavrı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Mevlânâ'nın dönemin yöneticileriyle ilişkilerine dair yapılan bir kısım bağlantı kurmaların, sonuç çıkarımlarının, değerlendirmelerin ve bunlara yapılan atıfların değerlendirilmesi ve bu iddiaların gerçekliği üzerinde durulmuştur.

İddialar kısmında bu kitapta yazılanların dört katı hacminde materyal toplamış olmama rağmen konuyu uzatmamak adına birkaç örnek iddiayı vermekle yetindim. Zira Hz. Mevlânâ'nın dediği gibi "Sözü kısa kesmek gerekir, vesselam..."

Çalışmamızın, söz konusu iddia ve değerlendirmelerin sahibi araştırmacıların bireysel ve ilmî şahsiyetlerine yönelik bir karalama amacı taşımadığını belirtmek istiyorum. Bilakis bir kısım hatalı değerlendirmelerin bazı araştırmacılar tarafından ilgili rivayetler bütünü gözetilmeksizin tekrar edilmesinin kısmen de olsa önüne geçmek; vardığımız tespitlerle Mevlânâ'nın tarihsel şahsiyeti hakkındaki bilgilenmeyi daha sıhhatli kılabilmek ve bilimlerin kümülatif özelliğinin bir gereği olarak konuyla ilgili bilgilenmeye bir nebze katkıda bulunabilmektir.

Mevlânâ'nın devlet yöneticileriyle ilişkileri, sûfî-devlet yöneticisi ilişkisinin nasıl olması gerektiği konusunda da yol göstericidir. Bu yolun aydınlığı sekiz asırlık bir burhana dayalıdır. O yüzden günümüzdeki dervişlerin de bu prensiplerden çıkaracağı dersler bulunmaktadır.

Kitaptaki isabetli değerlendirmeler tefvik-i ilâhiyedir, hatâlar ise bana aittir. Faydalı olması duasıyla...

Osman Nuri Küçük
Kadıköy/İstanbul
28 Kasım 2016

GİRİŞ

Tarihî bir şahsiyetin yaptıklarını anlamaya çalışırken, onu sosyal çevresinden bağımsız, bireysel davranışlarıyla tek yönlü ele almak ve onu yargılamak, birkaç karesini gördüğümüz bir filmin tümü hakkında yaptığımız senaryo tahminlerine benzer. Ayrıca tarihî olaylara yaklaşım tarzımız; bir yargıç edasıyla kimini mahkûm, kimini temyiz maksatlı olursa; amacımıza uygun renkli çakıl taşlarını tarih bahçesinden derlememiz hiç de zor olmayacaktır. Ancak yerlerinden oynatılarak derlenen ve renkleri değiştirilen bu çakıl taşları ile yapılan değerlendirmeler sonucunda hakikate dair söylenenlerin çoğunun, *körler ve fil* hikâyesinde betimlenenden öte bir hakikat içermediği görülecektir.

Tarihî şahsiyetlerin anlaşılmasında, onların içinde yaşadığı tarihî bağlamın bilinen ehemmiyeti nedeniyle Mevlânâ'nın (1207–1273), devrinin yöneticileriyle ilişkisine geçmeden Türkiye Selçuklularının söz konusu dönemine ait siyasî atmosfere ana hatlarıyla değineceğiz.

A. DÖNEMİN SİYASİ GELİŞMELERİ

I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1211'de ölümü ile noktalanmış ikinci saltanat döneminin (1205–1211) ardından emîrlerin, büyük oğul I. İzzeddin Keykâvus'u Kayseri'de tahta geçirmeleri (1211) üzerine Tokat meliki I. Alâeddin Keykubâd taht iddiasıyla Kayseri'yi kuşattı. Ancak kuşatmanın uzaması ve Keykubâd'ı destekleyenlerin geri dönmesiyle başarılı olamayacağını anlayan A. Keykubâd, Ankara'ya döndü. Tehlikeden kurtulan İ. Keykâvus da Konya'ya gelerek tahta oturdu ve bir süre sonra kardeşinin bulunduğu Ankara'yı teslim alarak Alâeddin'i hapsedirdi. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra Selçuklu emîrleri tarafından Alâeddin Keykubâd hapisten çıkarılarak tahta geçirildi (1220).¹

Alâeddin Keykubâd, o dönemde dünyayı alt-üst eden ve hiçbir devlet tarafından karşı konulamayan Moğol kudreti karşısında Moğol Kağanı Ögedey (Oktay) Han tarafından kendi cihan hâkimiyetlerini tanıması şartı ile tahtının başında kalabileceği şartını kabul etmiş, böylece Moğolların sembollerine saygı göstermek suretiyle Anadolu'yu bir

1 Geniş bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, ss. 293-328; Ali Sevim-Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, ss. 148-154.

Moğol taarruzundan korumuştur.² Bu dönemde Selçuklularla Moğollar arasındaki ilk sıcak temas; Moğolların Kırım kıyılarındaki ticaret kenti Suğdak'ı işgal etmeleri ve şehrin ileri gelenlerinin Anadolu'ya sığınmaları sonunda A. Keykubâd'ın bir seferle Suğdak'ı fethetmesi (1227) ile olmuştur.³ 1239'da Moğollar şehri tekrar alıncaya kadar da buradaki Selçuklu hâkimiyeti devam etti.⁴

1237'de oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliahd tayin ettiği şölende yediği kuş etinden zehirlenerek ölen Alâeddin Keykubâd'ın Gıyaseddin Keyhüsrev ve Rükneddin adlarında iki çocuğu daha vardı. Sultanın tayinine rağmen Emîr Saadettin Köpek ve diğer emîrlerin gayretiyle büyük oğul II. Gıyaseddin Keyhüsrev 16 yaşında Selçuklu tahtına geçirildi.⁵ Genç ve tecrübesiz sultan, kendisine tahtı sağlayan Saadettin Köpek'i melikü'l-umerâ (başkomutan) görevine getirdi. Ancak bazı devlet adamları ve Selçuklu hizmetindeki Harezm beyleri Alâeddin Keykubâd'ın vasiyetinin yerine getirilmediği gerekçesiyle sultana muhalefet ediyorlardı. Saadettin Köpek bu muhalif cepheden kaynaklanan korku ortamından faydalanarak kendine rakip olabilecek değerli devlet adamlarını birer birer ortadan kaldırmak suretiyle sultanı kendi çıkarları doğrultusunda kullanıyordu. Bu doğrultuda Selçuklu hizmetindeki Ha-

2 Turan, age., s. 386. Moğolların bu inancı, Türklerden aldıkları "Gök Tanrı tarafından kendilerine cihan hâkimiyetinin bağışlandığı" yönündeki inanıştan kaynaklanmaktadır (bkz. Turan, age., a.y.).

3 Osman Turan, "Keykubat" mad., *İA*, c. VI, s. 646.

4 Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Ankara 1995, s. 463.

5 Sevim-Yücel, age., s. 166. Parlak bir devlet adamı olan Alâeddin Keykubâd'ın Kayseri'de yaptığı merasim sırasında oğulları arasından Kılıç Arslan'ı veliahd tayin etmesi, diğerlerinin kifayetsizliğine vakif olduğunun göstergesi sayılabilir (Turan, age., s. 404).

rezmlilerin lideri Kayır Han'ı öldürtmesi sonucu Selçuklu hizmetinden ayrılan Harezmliler, geçtikleri yerleri yağmalayarak Urfa-Harran civarına çekilip bölgeye hâkim oldular. Ülkede bu karışıklıklar sürerken Emîr Saadetdin Köpek huzur ve güvenliği sağlamaya yönelik tedbirler almak yerine, kendisine rakip olabilecek Selçuklu emîrlerini ortadan kaldırmakla uğraşıyordu. Kendisinin Selçuklu hanedanından olduğunu iddia edecek⁶ kadar ileri giden emîrin tahta geçmeyi tasarladığı anlaşılınca, durumun geç de olsa farkına varan Gıyaseddin Keyhüsrev, Sivas subaşısının yardımıyla Saadetdin Köpek'i öldürttü (1238).⁷

Daha önce birinci derecedeki bütün Selçuklu emîrlerinin öldürülmesinden dolayı Sultan Gıyaseddin, Saadetdin Köpek'in yandaşlarının yerlerine ikinci derecedeki isimleri atadı. Bunlar arasında Mevlânâ ile ilişkileri açısından da önemli olan isimler bulunmaktadır. Mühezzebüddin Ali (Muîneddîn Süleyman Pervâne'nin babası) vezirliğe, İsfahanlı Şemseddin Muhammed nâibliğe⁸, Veliyyüddin

6 Saadetdin Köpek, Anadolu halkının Selçuklu hanedanından olmayan birinin sultanlığını kabul etmeyeceğini bildiğinden böyle bir iddiayı gündeme getirmişti. Halkın bu tutumu sonraki olaylarda da etkisini göstermektedir. Anadolu halkının bu tavrını iyi bilen Moğollar, Selçuklular kendilerine bağlı bir beylik konumunda iken bile sembolik de olsa Konya'da bir Selçuklu sultanının olmasına özen göstermişlerdir. Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı ele geçirince İ. Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia ettiği Cimri lakaplı Siyavuş'u Selçuklu sultanı olarak tahta çıkarıp kendisinin ise onun vezirliğini üstlenmesinde de halkın ve devlet geleneğinin bu hassasiyetinin etkili olduğu söylenebilir (bkz. Turan, age., s. 412).

7 Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, ss. 468-9; Turan, age., ss. 403-411.

8 *Nâib*; bir kişinin vekili, kaimmakamı, kadı vekili görevlerinde bulunan kişilere dendiği gibi, sultan tarafından belli bir konudaki işleri yürütmekle görevli kişiye de bu isim verilir. (bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Devrimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, c. II, s. 644).

Tercüman pervâneliğ⁹, tarihçi İbn-i Bîbî'nin babası Mecdüddin Muhammed tercümanlığa ve Celâleddin Karatay da hassa hazinesine atandı. Devletteki istikrarın sağlanmasından sonra Harezmlilerin Güney-Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki yağma faaliyetlerine de son verilerek bölgedeki Selçuklu hâkimiyeti pekiştirildi.¹⁰

Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin önemli bir diğer sorunu da Moğol istilâsı nedeniyle Türkiye'ye sığınıp Güney-Doğu ve Suriye sınır bölgesinde yoğunlaşan ve çoğunlukla Şamanist inanca sahip göçebe Türkmenlerin giriştikleri isyan ve yağmalamalardı. Tarihe Babaîler isyanı olarak geçen bu dinî ve siyasî hareket bastırılmasına rağmen tesirleri Anadolu'da devam etmiştir. Göçebe hayat tarzlarının sosyal ve dinî bakımdan buralardaki yerleşik halka uymaması ve geçimlerini sağlamak zorunda olmaları gibi nedenler bu yağmaların ilk sebebi olarak gösterilebilir. Ayrıca bu bölgelerde, Hıristiyanlarla birlikte aşırı Şîî, Mani ve Hıristiyan inançlı Pavlakî akidelerine mensup kişiler de yaşamaktaydı. Böyle bir bölgeye gelen yarı İslâm ve Şamanî inançlarına sahip Türkmenler arasında, Samsat yörelerinde Baba İshak (veya Baba Resul) adlı, daha çok Şamanî inançlara bağlı İslâmîyet'i henüz

9 *Pervâne*: Çeşitli lûgat kitaplarında kelebek anlamına gelen malum anlamından başka devlet teşkilatında daha çok 'ferman' manasını taşıyan pervâne kelimesi ile, Anadolu Selçukluları devlet teşkilatında büyük divanda bulunan arazi defterlerinde has ve dirlik olan tımara ait tevcihleri yapan ve bunlar için menşur ve beratlar hazırlayan yetkili demektir. Kaynaklar, kelimenin hem Selçuklular hem de İlhanlılar tarafından bu anlamda kullanıldığını kaydetmektedir. Yine Moğolların hazine ile ilgili vesikalara bastıkları küçük bir altın damganın yine bu adı taşıdığı anlaşılmaktadır (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul 1941, s. 104, 228, 234).

10 Sevim-Yücel, *Türkiye Tarihi*, ss. 168-169.

hazmedememiş bir Türk şeyhi Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı "Allah yolundan ayrıлып kötü bir hayat sürdüğü" gerekçesiyle dinî ve siyasî amaçlarla cihat ilan ederek Türkmenleri ayaklandırdı.¹¹

Kendilerine Babaîler denen bu isyancıların üzerine gönderilen iki Selçuklu kuvvetini yenmeleri üzerine Babaîlerin kuvvet ve inancı daha da arttı. Şeyhleriyle birleşmek üzere Tokat ve Amasya'ya doğru ilerleyerek kendilerine karşı çıkanları öldürüp geçtikleri yerleri yağmıyorlardı. Sultanın gönderdiği Armağanşah liderliğindeki Selçuklu kuvvetleri Baba İshak'ı öldürdü. Ancak Türkmenler "Tanrı Peygamberi" olduğuna inandıkları Baba İshak'ın bir kul tarafından öldürülemeyeceğine inandıklarından savaşa devam ettiler ve Armağanşah'ı öldürdüler. Daha sonra Konya üzerine yürüdülse de Necmeddin Behremşah komutasındaki 60 bin kişilik Selçuklu ordusu karşısında, özellikle Hıristiyan askerlerinin korkmadan savaşmaları üzerine Kırşehir'e bağlı Malya Ovası'nda kesin bir yenilgiye uğrayıp tamamen yok edildiler (1240). Böylece Türkiye Selçuklu Devleti'ni ciddi bir şekilde sarsan bu tehlikeli dinî ve siyasî hareket bastırılmış ve memleket de huzura kavuşturulmuş oluyordu.¹²

Müntesiplerinin Baba İshak için peygamber, hatta Allah dedikleri rivayet edilmektedir.¹³ Selçuklu tarihçisi İbn-i

11 Babaî isyanının sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz. A. Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980, ss.59-79.

12 Bkz. Sevim-Yücel, age., ss. 169-170).

13 Bkz. Ahmed Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri I-II*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1989, c. I, s. 411. Eflâki'ye bundan sonra mutlak olarak yapılan atıflar eserin bu baskısındadır. Diğer nüshalar ayrıca belirtilecektir.

MEVLÂNÂ ve HÜNKÂR

Casus, her yere gizlice sızabilen kişidir. Mevlânâ da hiç şüphesiz bir casustur. Ancak o, insanın en gizli yönüne sızıp oraya girmiştir. Evet o, gönüllerin casusudur. O, gönüllere girip, insanın şifresini kırıp ondaki değerli hazineyi ortaya çıkarmıştır. Kısaca gönül casusudur o.

- Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu -

Konya'yı kuşatan Moğolların lideri Baycu ve adamları, Mevlânâ'nın sohbetine katılırlar. Çıkışta Baycu *"Her şehirde böyle bir adam olsaydı halkları asla bize mağlup olmazdı."* der ve Konya'yı yakıp yıkmaktan vazgeçer. Mevlânâ *"Sen Tatarlardan korkuyorsan Allah'ı tanımıyor demeksin; ben ise onlara iki yüz iman sancağıyla hücum ediyorum."* beytiyle, yaptığının bir strateji olduğunu ifade eder. Bu yüksek stratejiyi anlamayan ve tasavvufa her fırsatta saldırmak için bahane arayan kimileri buradan dedikodular üretir.

Bu indi mülahazalara gerekli cevapları değerli kardeşim Prof. Dr. Osman Nuri Küçük elinizde tuttuğunuz bu güzel çalışmada vermektedir.

- Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç -

Soyadlarımızın aynılığından "biyolojik" kardeşim zannedilen, dinde ve ilimde kardeşim Prof. Dr. Osman Nuri Küçük'ün yazdıklarını okuduk ve kaynakları nasıl bir ustalıkla kullandığını gördük. Hem tasavvuf usûlüne hem de tarih usûlüne vâkıf bir şekilde menâkıbnâmelerden aktardığı herhangi bir olayın *"tasavvuf kaynaklarının hemen hepsinde rastlanabilecek olan bir kerâmet"* mi, yoksa *"tarihî bir vak'a"* mı olduğunu belirtmiş ve anlatılanla ilgili gerekli analizleri yapmıştır. Eser, tasavvuf tarihi metodolojisi bakımından dikkatlice okunması gereken değerlendirmeler içermektedir. Kendilerini tebrik ediyoruz.

- Prof. Dr. Hülya Küçük -

Kur'ân-ı Kerim'in dikkatimizi çektiği hususlardan biri de tarihtir. Fakat tarihi okumak, anlamak, yorumlamak kolay değildir. Çünkü bu; doğru bilgiye, tarafsız bir zihne, soğukkanlı bir bakışa ve iyi niyete ihtiyaç duyar. Aksi halde hakikat ortadan kaybolur, tarihten ibret alma da gerçekleşmez. İnsanların davranışlarını peşin hükümle göklere çıkarmak veya yerin dibine batırmak bize fazla bir şey kazandırmaz.

- Prof. Dr. Mustafa Kara -

